

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2014:B5

Kulturhistorisk värdering och analys av Groggården 3, 4 och 5

Antikvarisk utredning inför detaljplan

Groggården 3, 4 och 5
Arboga stadsförsamling
Västmanlands län

Torbjörn Lindstedt



Kulturhistorisk värdering och analys av Gropgården 3, 4 och 5

Antikvarisk utredning inför detaljplan

Gropgården 3, 4 och 5
Arboga stadsförsamling
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM 140041

Torbjörn Lindstedt

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlgatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2014

Omslagsfoto: Vy över Gropgården 3, 4 och 5. Bilden finns i Arboga museums fotoarkiv.

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Torbjörn Lindstedt, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-99-9

Inledning

Västmanlands läns museum har fått i uppdrag att göra en kulturhistorisk analys och värdering av befintlig bebyggelse för fastigheterna Groggården 3, 4 och 5. Uppdraget är en del i arbetet med att göra en ny detaljplan för fastigheterna. Området ligger centralt i Arboga stadskärna, utmed Nygatan – Hökenbergs gränd.

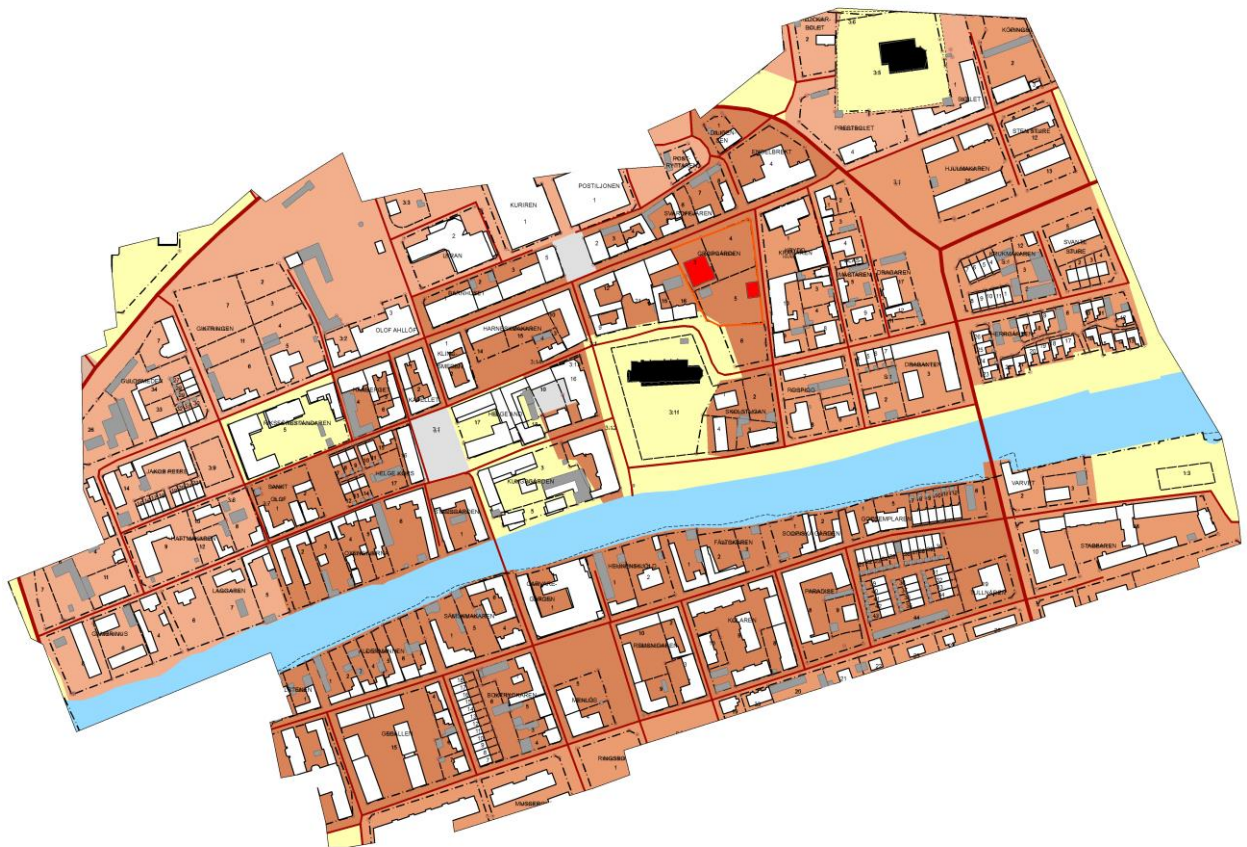


Bild 1. Fastigheterna Groggården 3, 4 och 5 inom markerad linje i orange samt berörda byggnader markerade i rött. (se även Bilaga 1). Montage Nicklas Andersson, Västmanlands läns museum.

Syfte

Uppdraget syftar till att göra en kulturhistorisk analys och värdering av miljön, där Arboga kommun önskar få klarhet i hur stort värde de två befintliga byggnaderna på Groggården 3 och 5 tillmäts i förhållande till att utveckla fastigheterna genom ny bebyggelse.

Uppdragets omfattning och beställare

Uppdraget omfattar 20 timmar och är utfört under perioden juli - augusti 2014 av bebyggelseantikvarie Torbjörn Lindstedt. Digitalt kartmaterial och arkivfoton är bearbetat av Anette Berglinn och Nicklas Andersson. Beställare för uppdraget är Arboga kommun.

Fastighetsägare är Sturestadens Fastighets AB som ägs av Arboga kommun och Byggnadsfirman Lund AB.

Kulturhistoriskt värdering

Det kulturhistoriska värdet kan förklaras genom att allt som skapas av människan innehåller ett kulturhistoriskt värde. Värdet är tidsbundet och kan öka eller minska beroende på hur vi ser på vår historia, samtid och framtid. Ett kulturhistoriskt värde definieras inte utifrån ett negativt kontra positivt synsätt, utan är spår som finns kvar från någon form av förändring som skett och påverkat vår mänskliga kultur. För en byggnad kan det vara kopplat till en samhällsförändring eller en arkitektonisk strömning. I en hel miljö, där byggnader tillkommit och försvunnit under en lång tidsperiod, är det viktigt att även beakta dess omgivning. Den kulturhistoriska värderingen är en metod för att belysa kulturuttryck som är viktiga att bevara för eftervärlden.

Västmanland läns museum arbetar utifrån Axel Unnerbäcks arbetsmodell för kulturhistoriskt värdering¹. Modellen definierar de kulturhistoriska värdena utifrån följande två kategorier av värden:

Dokumentvärde:

- arkitekturhistoriskt värde
- samhällshistoriskt värde
- socialhistoriskt värde
- personhistoriskt värde
- teknikhistoriskt värde
- byggnadshistoriskt värde
- byggnadsteknikhistoriskt värde

Upplevelsevärde:

- arkitektoniskt värde
- konstnärligt värde
- patina
- miljöskapande värde
- identitetsvärde
- kontinuitetsvärde
- traditionsvärde
- symbolvärde

Dessa värden vägs samman med hur välbevarat objektet är (autenticitet), dess kvalitet, det pedagogiska värdet samt hur sällsynt eller representativt objektet är i ett lokalt och nationellt perspektiv. Den samlade bedömningen uttrycks sedan enligt:

- kulturhistoriskt värde
- högt kulturhistoriskt värde
- mycket högt kulturhistoriskt värde

Riksintresse för kulturmiljövård, översiktsplan och byggnadsordning

Arboga innerstad är ett riksintresse för kulturmiljövården. Ett riksintresse är inte något reservat utan miljön kan förändras, men den får inte utsättas för förändringar som innebär påtaglig skada.

I Arboga kommuns översiktsplan står det att stadskärnan skall skyddas och bevaras i samspel med utvecklingen av handel, turism och näringsliv. Bebyggelsen skall vårdas och underhållas. Ny bebyggelse skall anpassas till befintlig miljö.

¹ Unnerbäck A; Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, 2002.

Enligt byggnadsordningen för Arboga stadskärna skall:

- den blandning av olika funktioner och verksamheter som kännetecknar stadskärnan behållas och utvecklas
- alla förändringar bör föregås av omsorgsfull och kvalificerad projektering så att varsamhetsaspekten på de befintliga miljöerna kan definieras och beaktas.

Nuvarande detaljplan och syftet med en ny detaljplan²

I nuvarande detaljplan, EII-2/1943, utgörs stora delar av fastigheten av prickmark, och endast längs med en zon närmast gatan, Hökenbergs gränd och Nygatan, är det tillåtet att uppföra bebyggelse. Detaljplanen medger mark för bostadsändamål i en sluten och sammankopplad byggnadskropp (se bild 2). Fristående byggnader för respektive fastighet medges därmed inte. Längs med Hökenbergs gränd tillåts två våningar och längs med Nygatan tre våningar.

Den nya detaljplanen syftar till att pröva möjligheten för bebyggelse i upp till tre våningar samt blandad funktionsindelning som handel i bottenvåning eller centrumändamål (i begreppet centrum ingår butiker, service, kontor, bio, teatrar, kyrka, föreningslokaler, restauranger, hotell) och bostäder i övervåningarna.

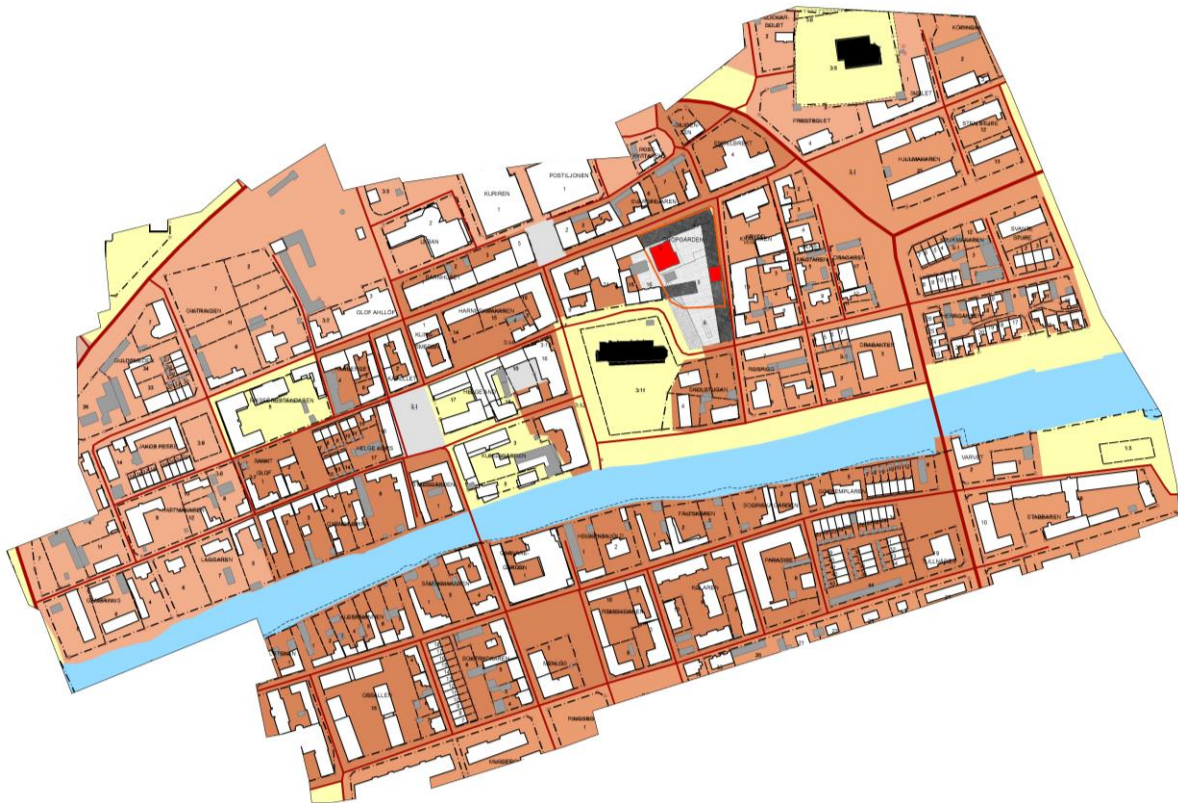


Bild 2. Berörda byggnader i rött samt tillåten planform och placering på ny bebyggelse enligt gällande detaljplan EII-2/1943 i grått (se även Bilaga 2). Montage Nicklas Andersson, Västmanlands läns museum.

² www.arboga.se/bygga-bo-miljo/kommunens-planarbete/pagaende-program-och-detaljplaner/ny-detaljplan-for-gropgarden-4-mfl/

Gropgården 3



Bild 3. Vykort på Baptistkyrkan. Repro från originalbild i Elof Janssons vykortssamling. Bilden finns i Arboga museums fotoarkiv.

Arboga baptistförsamling bildades år 1859. Baptistkyrkan, från början kallad Betaniakapellet, invigdes den 22 november år 1874 och hade då även funktionen som skolbyggnad. Efter sammanslagning av missions- och baptistförsamlingarna i Arboga år 2005 användes kyrkan som Örtagårdskyrkans församlingshem. Huvudbyggnaden är i ett plan och har en ljus putsad fasad och enklare barackliknande tillbyggnad på plintar på baksidan. Valmat tak i svart plåt och krysspröjsade enkelfönster med innanfönster. Enklare tillbyggnad i trä på plintar med tegeltak. Huvudbyggnad och tillbyggnad har välbevarad exteriör och förändrad interiör.



Bild 4. Kyrkobyggnaden från Gropgården 4. Vlm_kmvTL-191.



Bild 5. Tillgänglighetsanpassad entré vid tillbyggnaden. Vlm_kmvTL-205.



Bild 6. Den putsade fasaden, de vackra fönsterbågarna och takfotens snickarglädje. Vlm_kmvTL-218.

Värdering

Kyrkobyggnaden uppvisar *ett högt kulturhistoriskt värde* baserat på *byggnadshistoriska, samhällshistoriska, socialhistoriska* och *miljöskapande värden*.

Exteriört är byggnaden välbevarad och bildar en arkitektonisk helhet, som utmärker sig som en solitär i gatubilden. Detaljer som bidrar till helheten är den putsade fasaden, de vackra fönsterbågarna och takfotens snickarglädje. Även fönstrens uttryck och byggnadsmaterialen är viktiga för det kulturhistoriska värdet. Byggnaden är en representant för det sena 1800-talets frikyrkoarkitektur och är ett tydligt exempel från Liberalismens stad som kännetecknas av den expansiva perioden i det svenska samhället som industrialismen medförde genom bland annat offentliga inrättningar som badhus och sjukhus, nya skolbyggnader och bildandet av folkrörelser som IOGT. Nytt för tiden var också anläggandet av parker i våra städer. Under perioden växte även frikyrkorörelserna i landet med bland annat missionsförbunden. Baptismen i Sverige började år 1848 i samband med att den första baptistförsamlingen bildades i Landa socken i Halland.



Bild 7. Fönstrens uttryck och byggnadsmaterialen är viktiga för det kulturhistoriska värdet.
Vlm_kmvTL-203.

Groggården 5



Bild 8. Bostadsbyggnaden från trädgården. Vlm_kmvTL-201.

Tvåfamiljshus från 1880 i ett och ett halv plan med källare. Naturstensgrund och putsad grå fasad. Fönstren är blågrå enkla tvåluftsågar med fyra rutor i källarplan och kopplade tvåluftsågar med fyra rutor i bostadvåningarna. Sadeltak med tegel.

Prunkande uppvuxen trädgård med ett stort antal fruktträd och aningen vildvuxna gräsmattor i dagsläget. I inventeringen som gjordes av Västmanlands läns museum 1975-05-15 beskrivs trädgården som vacker och uppvuxen med 23 fruktträd och det allmänna intrycket var att byggnaden var mycket välbevarad.



Bild 9. Bevarade enkelfönster i källarplan. Vlm_kmvTL-200



Bild 10. Bevarade enkelfönster på övervåningen. Vlm_kmvTL-211



Bild 11. Hökenbergs gränd. Gropgården 5 är en grön oasis i stadsmiljön.
Vlm_kmvTL-192



Bild 12. Hökenbergs gränd. Gropgården 5 är en grön oasis i stadsmiljön.
Vlm_kmvTL-188

Värdering

Byggnaden och dess trädgård uppvisar *ett högt kulturhistoriskt värde* baserade på *byggnadshistoriska* och *miljöskapande värden*.

Byggnaden och den prunkande trädgården bidrar till ett helhetsintryck i den kringliggande miljön som tillsammans är värdefull som en viktig del av Liberalismens stad. Den bildar en del av ett ”gytter” av byggnader som förstärker stadsmiljöns årsringar från det sena 1800-talet som en viktig period för Arbogas ekonomiska utveckling. Även om det gjorts vissa förändringar och tillägg under 1900-talet har byggnaden en äldre, bevarad karaktär med traditionella byggnadsmaterial och proportioner, som gör byggnaden viktig ur ett pedagogiskt perspektiv. Förändringarna i byggnaden visar snarast på en historisk kontinuitet genom att vara tydligt avläsbara. Huset har fungerat som ett generationsboende, vilket visar på kontinuitet och social hållbarhet, som är svår att möjliggöra i dagens bostadsbyggande. Den något vildvuxna trädgården fungerar som en oas och är miljöskapande som en grön lunga i centrala Arboga.



Bild 13. Till vänster Gropgården 5. Vy från Heliga Trefaldighetskyrkans kyrktorn februari 1977. Fotografiet är taget av Reinhold Carlsson. Bilden finns i Arboga kommuns arkiv.

Rekommendation utifrån kulturhistorisk värdering



Bild 14. Bilden visar Nygatan mot öster. Huset till höger är J A Lundbergs hus vilket numera är rivet. På fastigheten Grogården 4 finns i dag en parkering. Bilden finns i Arboga museums fotoarkiv.

Förändringarna av blandad funktionsindelning i detaljplanen ses som positivt ur ett kulturhistoriskt perspektiv genom att det ger nya möjligheter att utveckla området med blandade verksamheter som boende, kontor, utbildning och lokaler, vilket leder till ökade förutsättningar för en trygg och levande blandstad i Arboga innerstad i enlighet med byggnadsordningens och översiktsplanens intentioner.

Ur ett kulturhistoriskt perspektiv är det dock viktigt att blandstadsbegreppet utvidgas till att omfatta en blandning av bebyggelse från olika tidsepoker i historien - inte minst för att motsvara Arbogas stads ambitioner om varsamhet i byggnadsordningen.



Bild 15. Nygatan mot väster. Området har en småskalig heterogen karaktär med fristående byggnader. Till vänster ligger rivningstomtens parkeringsplats och Baptistkyrkan. Vlm-kmvTL-196.

Ur ett kulturhistoriskt perspektiv, med utgångspunkt i områdets historia, karaktär och identitet, är det också angeläget att fastighetens och områdets heterogena särprägel med fristående byggnadsvolymer bevaras. Det är miljöskapande för hela innerstaden och markerar området som en del i Liberalismens stad. För att säkerställa detta bör de berörda byggnaderna bevaras och restaureras samtidigt som rivningstomten Gropgården 4, i dag parkeringsplats, bör kunna utvecklas med ny bebyggelse i 3 våningar, för att skapa en ny årsring som markerar vår samtid i stadsmiljön.



Bild 16. Nygatan mot väster under tidigt 1900-tal. Bilden finns i Arboga museums fotoarkiv.

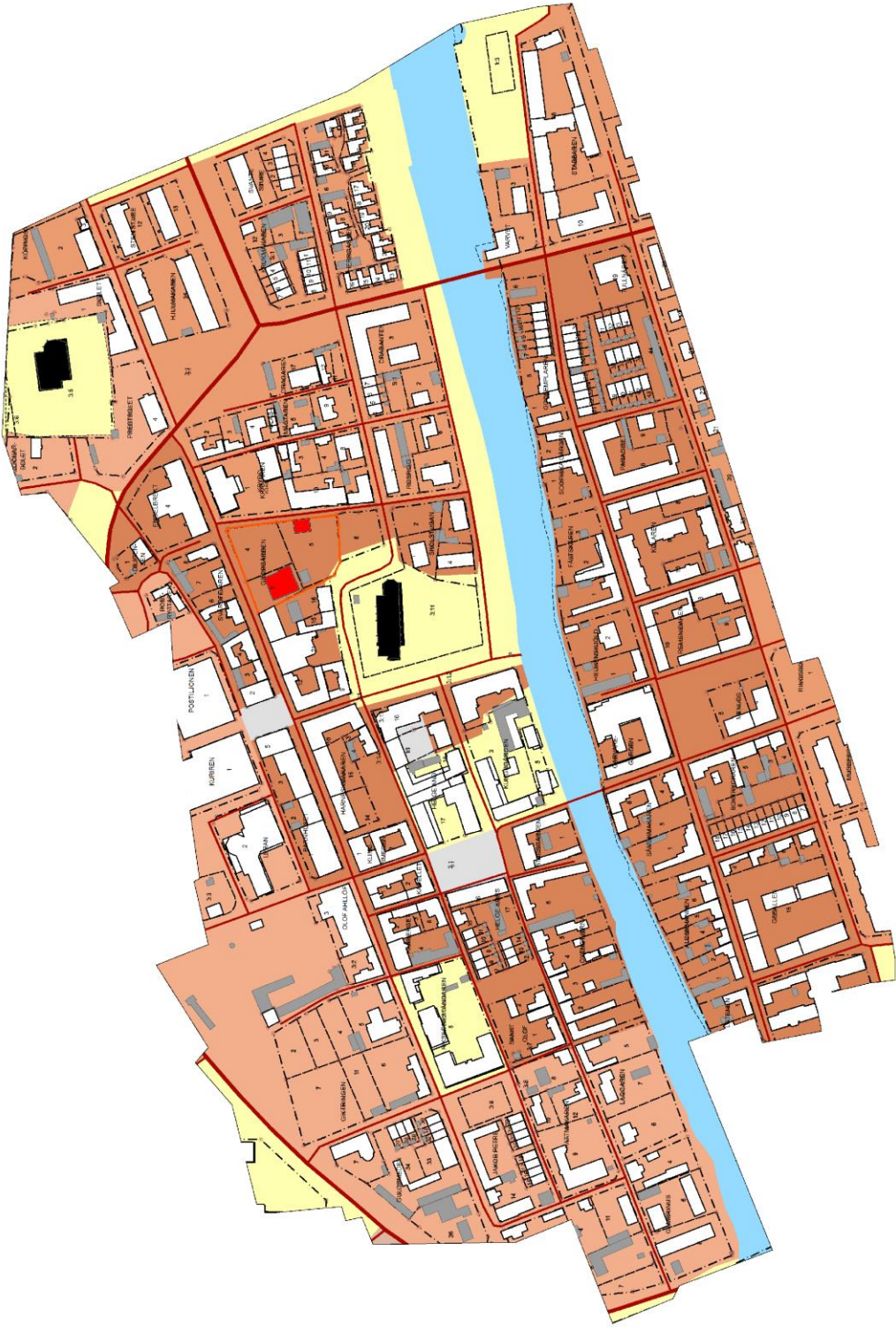


Bild 17. Vy över Grogården 3, 4 och 5. Bilden finns i Arboga museums fotoarkiv.

Blandad bebyggelse, avseende skala och innehåll, med ett varierande utbud av lokalers och bostäders upplåtelseformer, storlekar och standarder - och därmed prisnivåer - skapar dessutom förutsättningar för social, ekonomisk och kulturell hållbarhet.

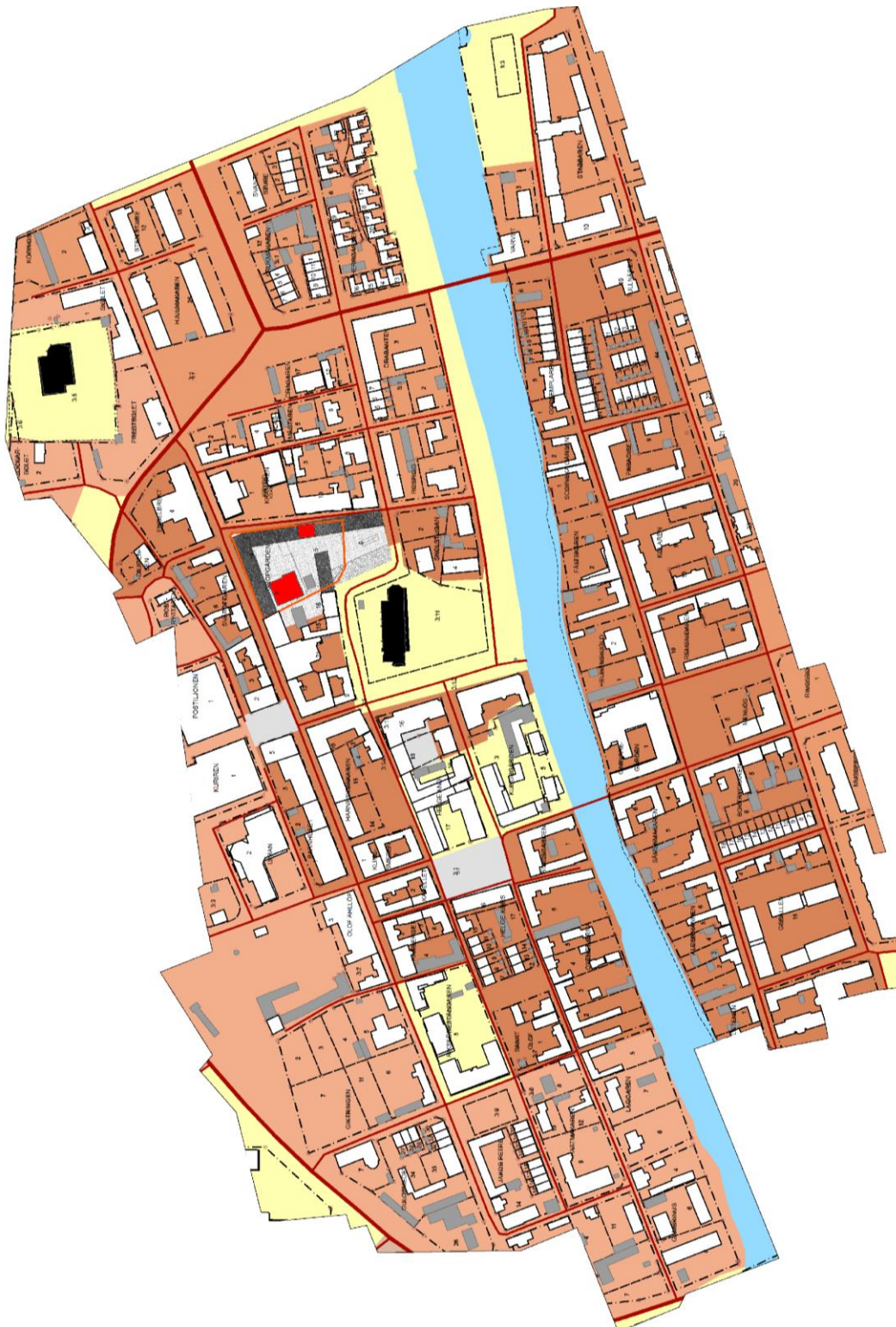
De två byggnaderna på fastigheterna Grogården 3 och 5 är över hundra år gamla, ett mindre flerfamiljshus med uppvuxen trädgård och en samlingslokal, är värdebärande och karaktärskapande byggnader som representerar Liberalismens stad, vilket är en mycket betydelsefull utvecklingsfas i Arbogas historia. Den nya detaljplanen bör därför uttryckligen poängtera att de befintliga byggnaderna skall bevaras, och inte - såsom det nu föreslås – eventuellt ersättas med nya byggnader i 3 våningar.

Bilaga 1



Fastigheterna Groggården 3, 4 och 5 inom markerad linje i orange samt berörda byggnader markerade i rött. Montage Nicklas Andersson, Västmanlands läns museum.

Bilaga 2



Berörda byggnader i rött samt tillåten planform och placering på ny bebyggelse enligt gällande detaljplan EII-2/1943 i grått. Montage Nicklas Andersson, Västmanlands läns museum.

Bilaga 3



Kartan visar stadsgränsen år 1879.



Kartan visar rivningar i Arboda innerstad under perioden 1945-1976.

Litteratur och källor

Arkivalier

Arboga kommun

Fotografier, kartor och detaljplan EII-2/1943.

Arboga museum

Fotografier och vykort från fotoarkivet.

Västmanlands läns museum

Arkivmaterial rörande fastigheterna samt inventering utförd av Västmanlands läns museum under åren 1975 och 1976.

Publicerade källor

Oldén G,
Granlund P (red.)

Arboga stadskärna. Bebyggelsehistoria och byggnadsordning.
Arboga kommun 2005, 63 s.

Administrativa uppgifter

Västmanlands läns museums dnr: VLM 140041

VO Kulturmiljö; projektnr: 3-14-107

Fastighetsbeteckning: Gropgården 3, 4 och 5

Landskap: Västmanland

Län: Västmanland

Socken: Arboga stadsförsamling

Kommun: Arboga

Ägare-beställare: Arboga kommun
Tekniska förvaltningen
Planavdelningen
Box 45
732 21 Arboga

Antikvarisk sakkunnig: Västmanlands läns museum
Antikvarisk expert Torbjörn Lindstedt
Karlskatan 2
722 14 VÄSTERÅS
Telefon: 021-39 32 22



– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-99-9